

An aerial photograph of a blue tractor with a yellow implement plowing a field. The field is divided into long, parallel rows of vibrant green crops, with the soil between the rows being a rich, reddish-brown color. The tractor is positioned in the lower-left quadrant, moving towards the upper-right. The background shows a vast, flat landscape under a clear sky, with a few distant structures and trees on the horizon.

В. А. Самофатова

**СТАЛИЙ РОЗВИТОК
АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ
СФЕРИ РЕГІОНУ:
ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ,
УПРАВЛІННЯ**

Рецензенти:

І. О. Іртищева, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв;

Д. Ф. Крисанов, доктор економічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу форм і методів господарювання у агропродовольчому комплексі, ДУ «Інститут економіки і прогнозування НАН України», м. Київ;

В. В. Лагодієнко, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри маркетингу, товарознавства і торгівлі Одеської національної академії харчових технологій

Рекомендовано до друку вченою радою Одеської національної академії харчових технологій (*протокол № 17 від 04.07.2017 р.*)

Самофатова В. А.

C17 Сталій розвиток агропродовольчої сфери регіону: теорія, методологія, управління : монографія / В. А. Самофатова. – Одеса : Астропринт, 2018. – 312 с.

ISBN 978–966–927–421–2

У монографії викладені результати дослідження проблем управління сталим розвитком агропродовольчої сфери (АПС) регіону. Представлено теоретичні та методологічні підходи до характеристики поняття «сталій розвиток». Виявлено економічні, соціальні та екологічні передумови забезпечення сталого розвитку агропродовольчої сфери Південного регіону України у сучасних умовах та шляхи їх розв'язання. Розроблено наукові рекомендації та концепцію створення агротехнопарку і агропродовольчих кластерів у регіоні. Сформульовані пріоритети забезпечення сталого розвитку АПС регіону, що включають найважливіші стратегічні цілі, пріоритетні цілі, механізми та моніторинг їх реалізації.

Для науковців, викладачів, економістів, управлінців, аспірантів, студентів економічних напрямів підготовки та фахівців агропродовольчої сфери.

УДК 338.43:332.14:001.82

Неминущою загальнолюдською цінністю є свобода жити, діяти, творити. Ця свобода виникає не від можливості порушувати закони природи, а від уміння ставитися до неї відповідально. Найвагомішими чинниками у виробництві продуктів харчування були і залишаються – енергія Сонця, ґрунту, води і повітря і сам фотосинтез. Серед значної кількості наукових концепцій і теорій світового розвитку у різних державах, у тому числі і в Україні, орієнтовно до 70-х років ХХ століття домінував техногенний тип економічного розвитку. Характерними рисами техногенного типу розвитку є швидке використання невідновлюваних видів природних ресурсів (насамперед, корисних копалин) і надмірне використання відновлюваних ресурсів (ґрунтів, лісів і т. ін.) зі швидкістю, яка перевищує можливості їхнього відновлення. При цьому завдається значна екологічна шкода, а саме: деградація природних ресурсів і забруднення навколишнього середовища внаслідок руйнівної людської діяльності. Як наслідок, на початку 70-х років ХХ сторіччя було здійснено спробу знайти шляхи протидії загрози глобальної енергетичної та екологічної катастроф. У цьому контексті важливими є дослідження Римського клубу на чолі з його засновником А. Печчеї. Основна ідея сталого розвитку полягає в збереженні цивілізації та біосфери.

Сталий розвиток (англ. *Sustainable development*) – загальна концепція стосовно необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі. Сталий розвиток визначено ООН як визначальний напрям розвитку цивілізації на ХХІ століття. 25 вересня 2015 року 193 держави – члени Організації Об'єднаних Націй на Саміті зі сталого розвитку в Нью-Йорку одностайно прийняли нову глобальну програму сталого розвитку, що містить 17 амбітних цілей, яких світ має досягнути до 2030 року.

Глобальні проблеми вимагають не лише своєчасного реагування, а й узгоджених превентивних дій на всіх рівнях. Сталий розвиток агропродовольчої сфери є основою для забезпечення продовольчої та національної безпеки держави, ефективного функціонування інших галузей та сфер економіки, а також вирішення низки соціально-економічних проблем життя сільського населення. Величезний вплив

людини на природу й масштабні наслідки її діяльності стали основою вчення про ноосферу. Термін ноосфера (від грец. noos – розум) уперше ввів у науковий обіг 1927 р. французький учений Е. Леруа. Разом з П. Тейяром де Шарденом він розглядав ноосферу як ідеальне утворення, позабіосферну оболонку думки, що оточує Землю. Розвиток цих ідей В. І. Вернадським дав сучасне визнання розуміння ноосфери як системної основи взаємодії людини й природи, у межах якої розумна людська діяльність стає визначальним фактором розвитку. Гармонійний взаємозв'язок усіх структурних складових ноосфери – людства, суспільних систем, наукових знань, техніки й технологій в єдності з біосферою є основою її стійкого існування й розвитку.

Велику увагу світової спільноти до проблем сталого розвитку привернула доповідь «Наше спільне майбутнє» (1987 р.), підготовлена у межах Міжнародної комісії з навколишнього середовища ООН на чолі з прем'єр-міністром Норвегії Г. Брунтланд. Саме в рамках ООН сформована система показників сталого розвитку, яка є фундаментальною базою для формування національної і регіональної системи показників.

Слід також відзначити, що пошук національних підходів до управління сталим розвитком в Україні здійснюється досить активно. Зокрема, вагомий внесок у розробку наукових основ сталого розвитку внесли Б. Буркинський, В. Геєць, З. Герасимчук, Г. Дейлі, М. Згуровський, Л. Корнійчук, Д. Медоуз, Л. Мельник, Н. Огановський, С. Подолинський, М. Руденко, М. Хвесик, Є. Хлобистов, В. Шевчук, Й. Шумпетер та інші провідні вітчизняні і зарубіжні учені.

Проблемі регіонального розвитку та регіональної політики присвятили свої роботи: Ж. Будвіль, М. Вебер, В. Геєць, М. Долішній, З. Герасимчук, Ф. Перру, І. Сторонянська, Й. Ф. Тюнен та багато інших науковців. Формування теоретико-методологічних засад управління агропродовольчою сферою знайшло своє відображення в працях економістів-аграрників О. Бородіної, Г. Запші, В. Дієсперова, В. Копитка, Д. Крисанова, М. Маліка, Ю. Лузана, Ю. Лупенка, П. Саблука, Д. Шияна. Питанням просторової соціально-економічної ідентифікації агропродовольчого розвитку та багатофункціональності агропродовольчої сфери присвячені роботи І. Іртишевої, М. Кропивка, В. Лагодієнка, Ю. Лопатинського, О. Павлова, О. Попової, О. Шубравської та інших науковців.

Але сьогодні у агропродовольчій сфері практикується прийняття рішень щодо економічного розвитку, соціальної сфери, технологіч-

них інновацій і стану навколишнього природного середовища без належної системності та стратегічного передбачення. Проблеми управління сталим розвитком агропродовольчої сфери регіону на основі поєднання галузево-територіального підходу потребують подальшого вивчення. Крім того, методологія дослідження економічних процесів і явищ потребує постійного оновлення. Вагомим і впливовим чинником сучасного світового розвитку є посилення тенденцій до регіоналізації. Підписання у 2014 році Урядом України Угоди про асоціацію з ЄС, зокрема політичної та економічної частини, стало початком нового процесу – децентралізації управління влади. Створення об'єднаних територіальних громад (ОТГ) змінює економічні перспективи країни і надає вагомі юридичні та економічні права в частині отримання доходів від господарської діяльності, пов'язаної із користуванням природними ресурсами в межах своєї території.

Оскільки в площині національної безпеки проблема продовольчого забезпечення належить до пріоритетних, першочергово необхідним є запровадження дієвих інструментів стимулювання розвитку агропромислового виробництва регіонів як ключової умови підвищення їх конкурентоспроможності. Управління агропродовольчою сферою на регіональному рівні повинно враховувати особливості економіко-географічного та геополітичного положення і специфіку конкретного природно-ресурсного потенціалу.

Серед напрямів удосконалення агропродовольчої сфери у дослідженні сталого розвитку агропродовольчої сфери автором запропоновано: визначати причинність з позиції складної системи взаємодії різноякісних за своєю природою сил; аналізувати не тільки прямі, але і зворотні зв'язки в системі; покращення внутрішньої структури задля протидії зовнішнім впливам. У монографії зроблено обґрунтування теоретичних, методологічних і управлінських аспектів сталого розвитку агропродовольчої сфери Південного регіону. На підставі результатів дослідження запропоновані практичні рекомендації щодо забезпечення сталого розвитку у досліджуваній сфері, що спрямовані на активізацію інноваційної складової та розвиток мережевих клас-терних структур.

Автор глибоко вдячний своєму науковому консультантові О. Павлову за підтримку, допомогу, доброзичливість і розуміння та шановним рецензентам монографії.

ЗМІСТ

<i>Перелік умовних позначень</i>	6
<i>Передмова</i>	7
<i>Розділ 1</i>	
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬНОЇ СФЕРИ	
1.1. Сутність і концептуальні основи сталого розвитку	10
1.2. Структура агропродовольчої сфери як організаційно-економічної системи та її трансформація	34
1.3. Формування наукових підходів до управління сталим розвитком агропродовольчої сфери	54
Висновки до розділу 1	74
<i>Розділ 2</i>	
МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ АГРОПРОДОВОЛЬНОЇ СФЕРИ РЕГІОНУ	
2.1. Моніторинг факторів впливу на сталість розвитку агропродовольчої сфери регіону	76
2.2. Вплив ділових циклів і криз на функціонування і розвиток АПС	86
2.3. Методологічні засади галузево-територіальної моделі управління сталим розвитком агропродовольчої сфери регіону	96
Висновки до розділу 2	115
<i>Розділ 3</i>	
АНАЛІТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ АГРОПРОДОВОЛЬНОЇ СФЕРИ РЕГІОНУ	
3.1. Методичний базис дослідження сталого розвитку АПС регіону	117

3.2. Аналіз сучасного стану та оцінка економічної сталості розвитку агропродовольчої сфери Південного регіону . . .	125
3.3. Діагностика соціальної складової сталого розвитку АПС Південного регіону	143
3.4. Екологічна складова сталого розвитку агропродовольчої сфери Південного регіону	150
Висновки до розділу 3	164

Розділ 4

**ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНО-ОРІЄНТОВАНИХ ЗАСАД
УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ
АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ РЕГІОНУ**

4.1. Кластерно-мережева модель управління агропродовольчою сферою регіону	166
4.2. Специфіка управління сталим розвитком агропродовольчої сфери регіону в умовах децентралізації влади	177
4.3. Забезпечення якості та безпечності харчової продукції як важливий фактор сталого розвитку агропродовольчої сфери	199
Висновки до розділу 4	206

Розділ 5

**СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО
РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ РЕГІОНУ**

5.1. Організаційно-економічні засади формування регіональних інноваційних кластерів у агропродовольчій сфері	208
5.2. Створіння агротехнопарків як центрів розробки і впровадження інноваційних технологій у агропродовольчій сфері регіону	234
5.3. Формування зернового кластера як передумова сталого розвитку агропродовольчої сфери Південного регіону . . .	240
5.4. Розвиток агротуристичних інноваційних кластерів України	247
5.5. Базові принципи створення рибогосподарського кластера в Південному регіоні	253

5.6. Стратегічний вектор розвитку агропродовольчої сфери Південного регіону	259
Висновки до розділу 5	270
<i>Післямова</i>	272
<i>Список використаних джерел</i>	277